

RETAI GYVENAMŲ KAIMO TERITORIJŲ GYVENTOJŲ IR GYVENVIEČIŲ RAIDA LABANORO SENIŪNIJOS PAVYZDŽIU

Jolanta Butkutė, Lietuvos edukologijos universitetas

SANTRAUKA

Straipsnį sudaro trys dalys, kuriose analizuojama retai apgyvendintos Labanoro seniūnijos teritorijos, šios teritorijos apgyvendinimo pokyčiai, pateikiamos ateities perspektyvos. Pirmoje dalyje nagrinėjama seniūnijos teritorijos, gyventojų skaičiaus pokyčiai, nurodant priežastis, atsiradusias problemas analizuojamame regione. Antroje dalyje gvildinama Labanoro seniūnijos tinklo raida, teritorijos kaitos priežastys. Trečioje straipsnio dalyje pateikiamos Labanoro seniūnijos ateities perspektyvos, atsižvelgiant į teritoriją ir gyventojų populiaciją.

Reikšminiai žodžiai: kaimo gyventojai, teritorinė kaita, gyventojų ir gyvenviečių raida, ateities perspektyva.

ĮVADAS

Kaimo gyventojų ir gyvenviečių skaičiaus mažėjimas yra XX a. antrosios pusės ryškiausias atspindys. Šie pokyčiai stipriausiai pasireiškia retai gyvenamose miškingose Lietuvos teritorijose. Lietuvoje (remiantis Lietuvos savivaldybių seniūnų asociacijos duomenimis) iš viso yra 550 seniūnijų, tarp kurių viena iš didžiausių savo plotu yra Labanoro seniūnija – 227,1 kv. km, priklausanti Švenčionių rajono savivaldybei. Ji suskirstyta į 3 seniūnaitijas: Januliškio, Labanoro ir Lakajos. Nagrinėjamą teritoriją 2012 m. sudaro 51 kaimas ir 12 viensėdžių (<http://www.svencionys.lt...>). Seniūnijos teritorijoje didžiausią dalį užima miškai, joje yra 88 ežerai ir nemažai upių. Seniūnijoje įkurtas Labanoro regioninis parkas, kuriame didžiąją dalį užima Labanoro giria. Labanoras – tai sena gyvenvietė, minima dar nuo XIV a. II pusės, kai, įvedant krikštą, šią gyvenvietę Lietuvos vyriausias kunigaikštis Jogaila padovanojo Vilniaus vyskupams.

Seniūnijoje yra 167 ūkiai, kurių žemės ūkių naudmenų plotas sudaro tik 3,9 proc. visos seniūnijos teritorijos. Bendras žemės ūkio naudmenų plotas – 431 ha. Iš jų ariama žemė – 138 ha, pievoms ir ganykloms tenka 279 ha, o sodai ir uogynai užima tik 8 ha. Kiti naudojami plotai sudaro 6 ha (Visuotinis žemės

ūkio surašymas, 2005). Labanoras savo neįžengiamais miškais ilgą laiką buvo atskirtas nuo kitų vietovių, dėl to jame išliko savitas gyvenimo būdas, saviti papročiai ir statiniai.

Metodika. Straipsnyje yra nagrinėjamos gyventojų skaičiaus kaitos tendencijos ir gyvenviečių tinklo kaita Labanoro seniūnijoje nuo 1959 iki 2001 m. 2011 m. vykusio surašymo duomenys kol kas nepaskelbti. Straipsnio pagrindą sudaro gyventojų ir gyvenviečių skaičius, buvęs 1959 m. Jų kaita nagrinėjama panaudojus 1970, 1979, 1989, 2001 m. gyventojų surašymų duomenis (Statistikos departamentas, 1974, 1982, 1993, 2002).

Straipsnį iliustruoja Labanoro seniūnijos schema, kurioje parodytas kaimo gyvenviečių tinklas ir gyventojų skaičiaus pokytis. Surinkti ir susisteminti duomenys, pateikti 1 ir 2 lentelėse. Atlikti kai kurie paskaičiavimai, nustatant gyventojų tankumą ir jo kaitą. Be to, analizuojamos gyventojų ir gyvenviečių kaitos priežastys, jos pasekmės bei raidos tendencijos. Kalbama apie Labanoro seniūnijos specifines gamtines sąlygas ir jų galimą panaudojimą gyventojų ir gyvenviečių perspektyvinei raidai.

SENIŪNIJOS GYVENTOJŲ SKAIČIAUS DINAMIKA

Analizuojamu laikotarpiu Labanoro seniūnijoje vyko ryškūs gyventojų skaičiaus pokyčiai. Iš 60 seniūnijoje buvusių gyvenviečių, kuriose 1959 m. gyveno 1484 gyventojai, beveik visose seniūnijose gyventojų skaičius intensyviai mažėjo. Todėl 2011 m. seniūnijoje gyveno tik 347 gyventojai. Tankumas per šį laikotarpį sumažėjo nuo 6,5 žm./km² iki 1,5 žm./km², tai yra 4,8 žm./km².

Dėl sumažėjusių gyventojų ženkliai pasikeitė seniūnijos gyventojų amžiaus struktūra. 2003 m. gyventojai iki 20 metų tesudarė tik 3,7 proc., nuo 20 iki 29 metų – 2,3 proc., 30–49 metų – 20,7 proc., 50–59 metų – 8,3 proc. 60 metų ir vyresni asmenys sudarė net 65 proc. visų seniūnijos gyventojų (Statistikos departamentas, 2005). Demografiniu požiūriu tai viena iš pačių seniausių seniūnijų Lietuvoje. Seniūnijos duomenimis, 2012 m. jaunų žmonių iki 15 metų tebuvo 21 (<http://www.svencionys.lt...>).

1959–1970 m. gyventojų skaičius seniūnijoje sumažėjo nuo 1484 iki 1254 – 15,5 proc. (1 lentelė). Gyventojų tankumas pasikeitė nuo 6,5 iki 5,5 žm./km². Gyventojų mažėjimas buvo būdingas 45 gyvenvietėms iš 60. Tuo metu gyventojų skaičius padidėjo 13 gyvenviečių, nepakito 2 gyvenvietėse. Svarbiausios gyventojų skaičiaus mažėjimo priežastys šiuo laikotarpiu buvo ekonominės

gyvenimo sąlygos, prasidėję melioracijos darbai, kolūkių kūrimas, miestų augimas.

1 lentelė. Labanoro seniūnijos gyventojų skaičiaus kaita 1959–2001 m.

Laikotarpis	Gyventojų skaičius	Sumažėjimas	
		Skaičiais	Procentais
1959–1970	1484–1254	230	15,5
1970–1979	1254–807	447	35,6
1979–1989	807–564	243	30,1
1989–2001	564–387	177	31,4
1959–2001	1484–387	1097	73,9

Nuo 1970 iki 1979 m. gyventojų skaičius sumažėjo 447 žmonėmis, arba 35,7 proc., tankumas – 1,9 žm./km². Per 9 metus gyventojų sumažėjo 48 gyvenvietėse, išaugo 6 gyvenvietėse, nepakito 2 gyvenvietėse, 4 gyvenvietės išnyko. Šiuo laikotarpiu gyventojų mažėjimo priežastys buvo intensyvūs melioracijos darbai, gyventojų išvykimas į miestus.

Trečiuoju laikotarpiu (1979–1989 m.) gyventojų skaičius sumažėjo 243 žmonėmis, arba 30,1 proc. Mažėjimas intensyviausias buvo 41 gyvenvietėje, nežymiai išaugo 10 gyvenviečių, nepakito – 3, neliko gyventojų 4 gyvenvietėse ir 2 gyvenvietės atsikūrė – tai Gačiakampis ir Padumė. Gyventojų mažėjimas šiuo laikotarpiu siejamas su vienkiemių sistemos pertvarka ir ekonominėmis bei socialinėmis sąlygomis.

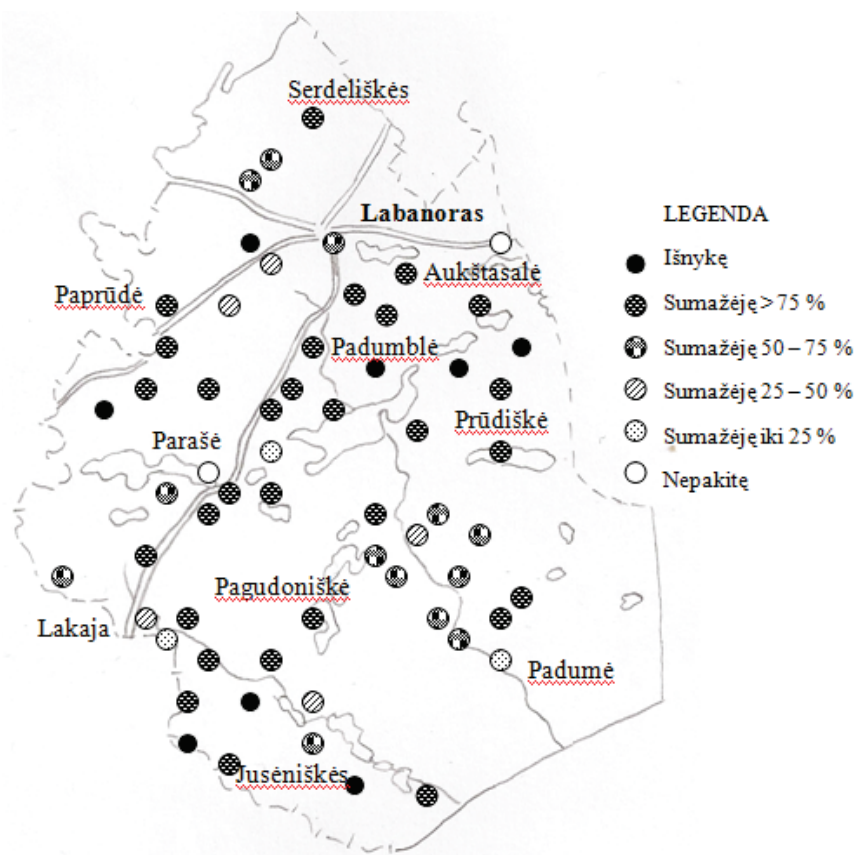
Ketvirtuoju laikotarpiu (1989–2001 m.) gyventojų mažėjo tempas nežymiai sumažėjo. Jų skaičius pakito nuo 564 iki 387, o tai sudarė 31,4 proc. Gyventojų mažėjo 33 gyvenvietėse, išaugo – 6, nepakito – 7, gyventojų neliko – 8, 2 atsikūrė. Gyventojų kaitą lėmė atsiradusios emigracijos galimybės, ekonominės ir socialinės permainos.

Per 42 metų laikotarpį gyventojų skaičius sumažėjo 1254 žmonėmis – nuo 1484 iki 387, arba sumažėjo 73,9 proc. Intensyviausiai gyventojų sumažėjo antruoju laikotarpiu, mažiausiai pirmuoju laikotarpiu (1 lentelė). Gyventojų skaičius sumažėjo 50 gyvenviečių, 2 gyventojų skaičius išliko nepakitęs, 8 gyvenvietėse gyventojų neliko.

SENIŪNIJOS GYVENVIETĖS IR JŲ RAIDA

Labanoro seniūnijos gyvenviečių tinklas turi kai kuriuos specifinius dėsningumus. Dauguma gyvenviečių išsidėsčiusios arti svarbiausių kelių arba hidroobjektų. Nedaug gyvenviečių išsidėsčiusių miškinguose plotuose.

Daugiausiai seniūnijoje tokių gyvenviečių, kuriose gyventojų skaičius sumažėjo daugiau nei 75 proc. (1 pav.). Šios gyvenvietės išsidėsčiusios prie svarbiausių kelių, rekreacijai ir turizmui tinkamų vietų. Daugiausiai gyventojų sumažėjo gyvenvietėse, esančiose pietrytinėje ir centrinėje seniūnijos dalyse. Mažesniais tempais gyventojų mažėjo prie pagrindinių kelių, vedančių link Labanoro. Pačiame seniūnijos centre – Labanore gyventojų skaičius sumažėjo daugiau kaip 50 proc.

1 pav. Labanoro seniūnijos kaimų gyventojų skaičiaus kaita 1959–2001 metais

Didžiausios 1959 m. gyvenvietės buvo Labanoras ir Padumblė. Jose buvo atitinkamai 264 ir 113 gyventojų. Seniūnijoje vyravo nedidelės ir vidutinio dydžio gyvenvietės, turinčios nuo 2 iki 69 gyventojų. Iki 10 žmonių gyveno 19 gyvenviečių, o pačios mažiausios iš jų buvo Basakavas, Juodėniškiai, Apkartai, Lūšnia, Naujasėdis ir kitos. Daugiau kaip 40 gyventojų buvo 6 gyvenvietėse – tai Fedariškiai, Jusėniškės, Lakaja, Mozūriškės, Pašekštis, Pažemys (Statistikos departamentas, 1959).

Nuo 1959 iki 1970 m. 11 gyvenviečių žmonių skaičius padidėjo. Tai Vilkasalė, Tetervinė, Pastoviškis, Paperšokšnis ir kitos. Jose gyventojų skaičius padidėjo nuo 1 iki 13 žmonių. Didžiausiose gyvenvietėse – Labanore ir Padumblėje – žmonių sumažėjo atitinkamai 11 ir 3 gyventojais.

1970–1979 m. Labanoro seniūnijos kaimuose gyventojų skaičius toliau mažėjo. Labanore jis sumažėjo 26 proc. – nuo 253 iki 186 gyventojų. Šiuo laikotarpiu išnyko keturios gyvenvietės, o nežymiai išaugo tik 2. Daugumoje gyvenviečių žmonių skaičius mažėjo nuo 1 iki 30 gyventojų. 1979 m. Didžiabalyje, Pabaldayje ir Vilkasalėje gyventojų skaičius liko nepakitęs.

Ketvirtuoju laikotarpiu 1989–2001 m. išnyko 3, atsikūrė 2 (Pademė – 6 gyv.; Gačiakampis – 1 gyv.) gyvenvietės. Nežymiai gyventojų padidėjo 10 gyvenviečių. Likusiose gyvenvietėse gyventojų skaičius mažėjo.

Nagrinėjamu laikotarpiu (1959–2001 m.) per daugiau kaip 40 metų kaimo gyventojų skaičius sumažėjo daugiau kaip 3 kartus. Toks sumažėjimas turėjo įtakos ir kaimo gyvenviečių bei gyventojų skaičiaus kaitai. Ryškiausias kaimo gyventojų mažėjimas vyko dėl įgyvendinamų melioracijos darbų, dėl vienkiamų nukėlimų, kitų ekonominių ir socialinių priežasčių. Taip Labanore iš gyvenvietės, turėjusios 264 gyventojus, beliko tik 75 gyventojai.

2 lentelė. Labanoro seniūnijos gyvenviečių kaita 1959–2001 m.

Laikotarpis	Gyvenvietės		Sumažėjo		Išaugo		Nepakito		Išnyko		Naujai atsirado	
	Skaičius	Proc.	Skaičius	Proc.	Skaičius	Proc.	Skaičius	Proc.	Skaičius	Proc.	Skaičius	Proc.
1959–1970	60–60		43	71,6	15	25	2	3,4				
1970–1979	60–56	–6,7	48	80	5	8,3	3	5	4	6,7		
1979–1989	56–56		41	73,2	10	17,9	4	7,1	4	7,1	1	1,8
1989–2001	56–52	–9,8	34	56,7	6	10,0	9	15,0	8	13,3	3	5,0
1959–2001	60–52	–13,4	50	83,4			2	3,3	8	13,3		

Analizuojamu laikotarpiu (1959–2001 m.) išnyko 8 gyvenvietės, tai sudaro 13,4 proc. Gyventojų skaičius nepakito dviejose gyvenvietėse. Daugiausia buvo tokių gyvenviečių, kuriose gyventojų skaičius sumažėjo. Jos sudarė 96,7 proc. visų seniūnijos gyvenviečių (2 lentelė).

LABANORO SENIŪNIJOS ATEITIES PERSPEKTYVA

Nors Labanoro seniūnijos gyventojų ir gyvenviečių tinklas labai pasikeitė per XX a. II pusę, seniūnijoje beliko 26,1 proc. 1959 m. buvusių gyventojų, 13,3 proc. gyvenviečių išnyko. Tačiau Labanoro seniūnijos padėtis ir jos gamtinės sąlygos neleis visiškai sunykti seniūnijos gyvenvietėms. Patogus susisiektis, netoli dideli miestai pavers Labanorą miesto gyventojų rekreacijos ir poilsio vieta vasaros sezono metu. Tą užtikrins gausus ežerų, upių tinklas, švarūs miškai, tyras oras, skaištus upių ir ežerų vanduo. Juk Labanoras – tai vienas švariausių Lietuvos regionų. Tai nulems naujų kaimo turizmo sodybų atsiradimą, didės kaimo turizmo sodybų skaičius. Vasaros sezono metu būtina ir toliau gerinti bei plėsti poilsio ir turizmo infrastruktūrą.

Be to, Labanoro seniūnija savo gamtiniais ir kultūriniais ištekliais vilios turistus, gamtininkus, kelionių mėgėjus. Seniūnijoje veikia Labanoro regioninio parko lankytojų centras, atkurtos partizanų kovų ir žūties memorialinės vietos, specifinės gyvenvietės, kiti kultūriniai objektai. Nemažai lankytojų trauks ir gamtiniai Labanoro girios turtai: uogos, grybai, vaistažolės, o svarbiausia – rami aplinka, suteikianti žmogui ramybę ir pasitenkinimą.

IŠVADOS

1. Labanoro seniūnijoje 1959–2001 m. vyko ženklūs gyventojų ir gyvenviečių skaičiaus pokyčiai. Gyventojų skaičius sumažėjo 73,9 proc., gyvenviečių sumažėjo 96,7 proc., 13,3 proc. gyvenviečių visiškai išnyko.
2. Didelius gyventojų ir gyvenviečių skaičiaus pokyčius nulėmė ekonominės ir socialinės sąlygos, miestų augimas, melioraciniai darbai, vienkienių nukėlimas ir kt.
3. Labanoro seniūnija, mažėjant gyventojų ir gyvenviečių skaičiui, taps intensyvia sezonine miesto gyventojų poilsio ir rekreacijos vieta. Dar labiau padidės sezoninių poilsio vietų, ypač prie hidroobjektų.

4. Seniūnijos gamtiniai, kultūrinai išteklių vilios keliautojus ir turistus iš-tisus metus. Tam turės įtakos palyginti geras susisiekimas, netoli dide-lių miestų sukurtas infrastruktūros tinklas.
5. Labanoro seniūnijoje vykę demografiniai pokyčiai 1959–2001 m. at-spindi visos Lietuvos miškingų seniūnijų, tokių kaip Marcinkonys, Ka-pčiamiestis ir kitų, raidą.

LITERATŪRA

1. <http://www.seniunai.lt/lt/> [žiūrėta 2012 10 04].
2. http://www.svencionys.lt/lit/Labanoro_seniunija/3301 [žiūrėta 2012 09 20].
3. Statistikos departamentas. 1993. *Kaimo gyvenamosios vietovės (1989 metų visuotinio gyventojų surašymo duomenys)*. Vilnius.
4. Statistikos departamentas. 1974. *Lietuvos TSR kaimo gyvenamosios vietovės 1959 ir 1970 metais (visasąjunginių gyventojų surašymų duomenys)*. Lietu- vos TSR. Vilnius.
5. Statistikos departamentas. 1982. *Lietuvos TSR kaimo gyvenamosios vietovės 1979 metais (visasąjunginių gyventojų surašymų duomenys)*. Lietuvos TSR. Vilnius.
6. Statistikos departamentas. 2002. *2001 metų visuotinis gyventojų ir būstų su- rašymas*. 2002. Vilnius.
7. Statistikos departamentas. 2005. *Visuotinis žemės ūkio surašymas*. Vilnius.
8. Vaitekūnas S. 2006. *Lietuvos gyventojai per du tūkstantmečius*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

SPARSELY POPULATED AREAS OF LABANORAS'S DISTRICT AND ITS RURAL AREAS' INHABITANTS': THE EXAMPLE OF THE LABANORAS DISTRICT

Jolanta Butkutė

Summary

The article consists of three parts, which analysis the sparsely populated areas of Labanoras's municipality, it's settlement changes, gives future prognosis. The first part analyzis the municipality's and population's figures changes, showing the reasons and occured problems in analized district. The second part represents Labanoras muni- cipality web developments' aspects, reasons of territory changes. The third part predicts municipality's future perspectives in terms of population and its teritory.

Keywords: rural population, territorial changes, changes of population and settle- ments, future prognosis.